

ІНСТИТУТ ЛІТЕРАТУРИ ІМ. Т. Г. ШЕВЧЕНКА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

БІБЛІОТЕКА
СВІТОВОЇ
ЛІТЕРАТУРИ

Андре
ЖІД

■

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКИ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2025

Частина перша

ПАРИЖ

I

«Чи мені почулося, чи справді в коридорі зачовгали чийсь кроки?» — подумав Бернар.

Він підвів голову й прислухався. Але ж ні, нікого бути там не могло: батько й старший брат затрималися в суді; мати десь у гостях; сестра — на концерті; що ж до найменшого брата, малого Калуба, то по закінченні уроків у ліцеї він щодня залишався в пансіоні, звідки нікого не випускали. Бернар Профітандье залишився сьогодні вдома, готуючись до іспиту на ступінь бакалавра, який мав відбутися вже через три тижні. Родина шанувала його прагнення усаїтнитись, але диявол не шанував. Хоч Бернар і скинув піджак, він задихався. Крізь відчинене вікно з вулиці проникало до кімнати лише гаряче повітря. Цівки поту струменіли по його чолі. Велика краплина зірвалася в нього з кінчика носа й упала на листа, якого він тримав у руці.

«Наче сльоза, — подумав він. — Але ліпше пітніти, ніж плакати».

Атож, дата не дає підстав сумніватися: у цьому листі йдеться про нього, Бернара. Він був адресований його матері — любовний лист сімнадцятирічної давности. Лист без підпису.

«Що може означати ця літера В, яка, крім того, може бути й літерою Н... Чи зручно буде запитати про це в матері?.. Мабуть, мені лишається тільки покласти на її добрий смак.

Я вільний навіть припустити, що то був принц. Але яка то буде несподіванка, коли я довідаюся, що я син якого-небудь селяка! Якщо ти не знаєш, хто твій батько, це виліковує тебе від страху бути на нього схожим. Будь-який пошук істини накладає певні зобов'язання. Залишмо з цього тільки полегкість. Не буде копати надто глибоко. Гадаю, на сьогодні з мене досить».

Бернар згорнув листа. Він був того самого формату, що й дванадцятіро інших у цій пачці. Вони були перев'язані рожевою стрічкою, яку йому не треба було й розв'язувати. Тепер він просто зсунув її на середину, щоб пачка знову трималася купи. Він поклав пачку назад у скриньку, а скриньку — у шухляду письмового столика. Шухляда була замкнена, він проник у її таємниці згори. Бернар приладнав на місце розсунуті половинки дерев'яної стільниці, яка накривалася важкою плитою з оніксу. Він опустив цю плиту дуже обережно, вживаючи всіх заходів обережності, потім поставив на неї два кришталеві свічники та громіздкі маятникові дзигари, які він полюблив часто ремонтувати, знаходячи в цьому розвагу.

Дзигари видзвонили чотири рази. Він поставив стрілки на точну годину.

«Пан слідчий і пан адвокат, його син, не повернуться раніше як о шостій. Я маю досить часу. Треба, щоб пан суддя, повернувшись, знайшов на своєму письмовому столі листа, в якому я повідомлю його про свій від'їзд. Але перш ніж написати цього листа, я відчуваю гостру потребу трохи провітрити свої думки й навідати мого любого Олів'є, щоб знайти собі, бодай на короткий час, якийсь закутень для проживання. Олів'є, любий мій друже, настав час, коли я мушу піддати випробуванню твою прихильність до мене, а тобі доведеться показати мені, чого ти вартий. Найпрекраснішим у нашій дружбі було те, що досі ми нічого не просили один в одного. Але та послуга, яка мені від нього потрібна, має тільки розвеселити його, тож і мені немає чого бентежитися. Незручність

полягає в тому, що Олів'є не буде сам-один. Що ж, доведеться відвести його вбік! Я приголомшу його своїм спокоєм. Саме за таких незвичайних обставин я почуваю себе найрозкутіше».

Вулиця Т., на якій Бернар Профітандьє жив до сьогоднішнього дня, була зовсім близько від Люксембурзького саду. Там, біля водограю Медичі, на тій алеї, яка проходить майже над ним, мали звичай зустрічатися щосереді між четвертою та шостою годинами кількоро з його друзів. Вони розмовляли про мистецтво, філософію, спорт, політику та літературу. Бернар ішов дуже швидко. Але, підійшовши до ґратчастої огорожі саду, він побачив Олів'є Моліньє й відразу сповільнив ходу.

Сьогоднішнє товариство було численнішим, ніж зазвичай, певно, тому, що погода була чудова. До нього приєдналося кілька людей, з якими Бернар ще не був знайомий. Кожен із тих молодиків, як тільки опинявся перед іншими, починав грати великого персонажа і втрачав майже всю свою природність.

Олів'є почервонів, коли побачив, що наближається Бернар, і, раптово покинувши молоду жінку, з якою він розмовляв, відійшов геть. Бернар був найближчим другом Олів'є, тому він докладав усіх зусиль, щоб не створювати враження, ніби він йому набивається. Іноді він навіть удавав, ніби не помічає його.

Перш ніж підійти до нього, Бернар мусив зупинитися біля кількох груп, а що він теж прикидався, ніби Олів'є йому байдужий, то він досить-таки затримався.

Четверо з його товаришів оточили низенького бороданя в пенсне, помітно старшого, ніж вони. Це був Дюрмер.

— А чого, власне, ти хочеш? — казав він, нібито звертаючись до одного зі своїх співрозмовників, але вочевидь щасливий, що його слухають усі. — Я дійшов до тридцятої сторінки й не знайшов у цій книжці жодного кольору, жодного слова, яке малювало б. Автор розповідає нам про жінку, але я не знаю навіть, у якій сукні вона була — червоній чи синій. Коли

немає кольорів, то я просто-напросто не бачу нічого. — І відчуваючи потребу перебільшити, бо йому здалося, що його слова сприйняли не зовсім серйозно, додав: — Анічоґісінько.

Бернар не став далі слухати цього промовця. Він уважав нетактовним відійти надто швидко, а проте вже дослухався до інших голосів, які сперечалися позад нього — саме до цієї групи підійшов Олів'є, коли покинув молоду жінку. Один із тих молодиків, сидючи на лаві, читав «Аксійон Франсез».

Олів'є Моліньє здавався чи не найповажнішим хлопцем у цій компанії, хоча був одним із наймолодших. Його майже дитяче личко і його погляд свідчили про скоростиглість його думки. Він червонів дуже легко. Він був ніжний і лагідний. Та хоч він і ставився до всіх із великою приязню, проте я не знаю, яка потаємна стриманість, яка сором'язливість примушувала товаришів триматися від нього на відстані. Таке ставлення примушувало його страждати. Хлопець страждав би ще дужче, якби не Бернар.

Моліньє, як і Бернар у ці хвилини, на якусь мить зупинявся біля кожного гурту. Він робив це з люб'язности, але ніщо з того, що він чув, його не цікавило.

Він нахилився над плечем хлопця, який читав газету. Не обертаячись, Бернар почув, як він каже:

— Даремно ти читаєш газети. Це спляє твій мозок.

— А ти стаєш зелений, коли при тобі заходить мова про Мораса, — відказав йому читач.

Потім хтось третій запитав із глуфом у голосі:

— Тобі, певне, смішно, коли ти читаєш статті Мораса?

— Коли я читаю їх, мені гидко. Але я вважаю, що він має рацію.

Тут до розмови втрутився четвертий, чийого голосу Бернар не впізнав:

— Усе, що тебе не дратує, тобі здається дріб'язковим і пустопорожнім.

— А ти, певно, гадаєш, що верзти дурниці — це те саме, що бути смішним! — відбив його випад перший.

— Ходи зі мною, — тихо сказав Бернар, зненацька схопивши Олів'є за лікоть.

Він відвів його на кілька кроків убік.

— Відповідай швидко — я поспішаю. Ти казав мені, що твоя кімната не на тому поверсі, де сплять твої батьки?

— Я ж тобі показував двері своєї кімнати. Вони виходять на сходи на півповерху нижче від нашого помешкання.

— Ти казав мені, що твій брат спить із тобою?

— Жорж? Так, зі мною.

— А більше з вами нікого нема?

— Нікого.

— Твій малий уміє мовчати?

— Якщо треба, то вміє. А в чому річ?

— Послухай-но. Я йду зі свого дому. Тобто я покину його сьогодні ввечері. Я ще не знаю, куди я піду. Ти міг би дати мені притулок на одну ніч?

Олів'є став дуже блідий. Його опанувало таке хвилювання, що він не міг дивитися на Бернара.

— Гаразд, — сказав він. — Але не приходь раніше одинадцятої. Мати щодня спускається, щоб сказати нам на добраніч і замикає наші двері на ключ.

— Але як тоді...

Олів'є всміхнувся.

— Я маю іншого ключа. Ти постукаєш тихенько, щоб не розбудити Жоржа, якщо він уже засне.

— А воротар мене пропустить?

— Я його попереджу. Ми з ним у дуже добрих стосунках. Це він дав мені другий ключ. До скорого.

Вони розійшлися, не потиснувши рук. І поки Бернар віддалявся, обмірковуючи листа, якого він напише і якого слідчий знайде, коли повернеться додому, Олів'є, якому не хотілося,

щоб хтось бачив, як він усамітнювався з Бернаром, підійшов до Люсьєна Берсая, якого інші дещо цуралися. Олів'є дуже його любив, хоч і не віддавав йому перевагу над Бернаром. Якщо Бернар був дуже винахідливим, то Люсьєн був украй сором'язливим. Відчувалося, що він дуже слабкий; здавалося, в ньому живуть лише серце та дух. Він рідко наважувався підійти до когось, але божеволів від радості, коли бачив, що до нього наближається Олів'є. Ніхто не сумнівався в тому, що Люсьєн пише вірші. Але Олів'є був єдиним, із ким Люсьєн міг поділитися своїми думками. Обидва підійшли до краю тераси.

— Мені дуже хотілося б, — сказав Люсьєн, — розповісти не про якогось персонажа, а про якесь місце, — ну, наприклад, про алею в саду, таку, як оця, розповісти про те, що на ній відбувається, — зранку й до вечора. Спочатку сюди приходять гувернантки з дітьми, няньки зі стрічками в косах... Ні, ні... Спочатку тут з'являються зовсім сірі люди, люди без статі й без віку, щоб підмести алею, полити моріжки, змінити квіти, тобто поміняти сцену й декорації, перед тим як відчиняться ворота саду, ти розумієш? Потім приходять няньки. Діти ліплять із піску пиріжки, влаштовують бійки, няні нагороджують їх ляпасами. Потім на сцену виходять представники всіляких дрібних класів, а після них — робітниці. Приходять бідняки, що снідають тут на лавах. Потім з'являються молоді люди, які влаштовують тут свої зустрічі. Одні проходять тут дуже швидко, поспішаючи у своїх справах, інші шукають усамітнення, ще інші приходять сюди помріяти. Потім тут утворюється справжній натовп, коли грає музика або коли зачинаються крамниці. Збираються студенти — як сьогодні. Увечері сюди приходять цілуватися закохані. Інші приходять, щоб тут розлучитися, гірко плачучи. Нарешті, коли вже зовсім сутеніє, сюди приходить старе подружжя... І несподівано — гуркіт барабана, сад зачинають. Усі розходяться, виставу закінчено. Ти мене розумієш, тут відбувається щось

подібне до кінця всього сущого, до смерти... Хоча напрямки про смерть тут ніхто не говорить, звісно.

— Атож, я чудово тебе розумію, — сказав Олів'є, який думав про Бернара й не почув жодного слова.

— І це ще не все, це не все! — у палкому захваті провадив Люсьєн. — Я хотів би, у своєрідному епілозі, показати цю ж таки алею вночі, після того як усі звідси підуть, безлюдну й набагато гарнішу, ніж удень; відтворити екзальтацію всіх природних звуків та шерехів, що відбувається в цій природній тиші: дзюркіт водограю, вітер у листі та спів якого-небудь нічного птаха. Я думав навіть про те, щоб уявити собі, як тут ходять тіні, можливо, статуї... але мені здається, це було б трохи банально... А що думаєш ти?

— Ні, статуї не треба, не треба статуї... — неуважно відповів йому Олів'є.

Але побачивши спрямований на нього сумний погляд Люсьєна, він вигукнув із щирою переконаністю:

— Якщо, старий, тобі це справді вдасться, це буде грандіозно!

II

У листах Пуссена немає жодного натяку на те, що він відчуває себе чимось зобов'язаним перед своїми батьками. Ніколи потім він не жалкував про те, що порвав усякі стосунки з ними. Самохіть переїхавши до Рима, він утратив будь-яке бажання повернутися, можна сказати, втратив усю пам'ять.

Поль Дежарден, «Пуссен»

Пан Профітандьє поспішав повернутися додому, і йому здавалося, що його колега Молін'є, який проводжав його по

Андре Жід і його «єдиний роман». <i>Оксана Савич</i>	5
--	---

ФАЛЬШИВОМОНЕТНИКИ

Передмова. <i>Мартіна Сагер</i>	
Частина перша. ПАРИЖ.	33
I — Люксембурзький сад.	33
II — Родина Профітандье.	39
III — Бернар та Олів'є.	55
IV — У графа де Пасавана.	66
V — Венсан зустрічається з Пасаваном у леді Ґрифіт.	5
VI — Пробудження Бернара.	85
VII — Леді Ґрифіт і Венсан.	88
VIII — Едуар повертається до Парижа. Лист від Лори.	94
IX — Едуар і Олів'є зустрічаються знову.	105
X — Бернар і валіза.	109
XI — Щоденник Едуара: Жорж Олів'є.	112
XII — Щоденник Едуара: Одруження Лори.	22
XIII — Щоденник Едуара: Перший візит до Лаперуза.	145
XIV — Бернар і Лора.	155
XV — Олів'є в Пасавана.	165

XVI — Венсан у леді Ґрифіт.	171
XVII — Вечірка в Рамбує.	178
XVIII — Щоденник Едуара: Другий візит до Лаперуза.	186
Частина друга. СААС-ФЕ.	196
I — Лист від Бернара до Олів'є.	196
II — Щоденник Едуара: Малий Борис.	201
III — Едуар викладає свої думки про роман.	209
IV — Бернар і Лора.	224
V — Щоденник Едуара: Розмова з Софроніцькою.	234
VI — Лист від Олів'є Бернарові.	241
VII — Автор оцінює своїх персонажів.	249
Частина третя. ПАРИЖ.	254
I — Щоденник Едуара: Оскар Моліньє.	254
II — Щоденник Едуара: У Веделів.	264
III — Щоденник Едуара: Третій візит до Лаперуза. .	275
IV — Повернення.	283
V — Бернар зустрічається з Олів'є після свого іспиту.	290
VI — Щоденник Едуара: Пані Моліньє.	305
VII — Олів'є приходить до Армана Веделя.	312
VIII — Банкет у «Аргонавтів».	320
IX — Олів'є хотів накласти на себе руки.	336
X — Одужання Олів'є. Щоденник Едуара.	342
XI — Пасаван приймає Едуара, потім Струвілова. .	353
XII — Щоденник Едуара. Едуар приймає Дув'єра, потім Профітандьє.	365
XIII — Бернар і янгол.	375
XIV — Бернар в Едуара.	381
XV — Щоденник Едуара: Четвертий візит до Лаперуза. Розмова з Жоржем.	386

XVI — Арман відвідує Олів'є.....	398
XVII — Братство Сильних Людей	409
XVIII — Самогубство Бориса	418
Андре Жід. Банкетна промова.....	426
Нобелівська премія з літератури 1947 р.....	428
Примітки. <i>Оксана Савич</i>	433